

19.yy'da Rumlarda ve Arnavutlarda Evlilik Müessesesinde Başlık Uygulamaları

The Praxis of Bride Price by The Greeks And Albanians in the Institution of Marriage in The 19th Century

Uğur Özcan*

Murat Gökhan Dalyan**

Abstract

In the 19th century, there occurred different praxis of bride price between two communities, the Greeks and the Albanians. Of these two communities, the Greeks paid the groom a sum named 'Drahoma', while the Albanians paid bride price to the bride. Bride price occasioned to various social circumstances in both the communities. The tradition of bride price led to the consequences of emigrating abroad and the increase of marriage age; on the contrary, among the Albanians, it led to as far consequences as blood revenges of which the family's honor was comprised. This condition occupied a large proportion of the 20th century in both communities.

Key Words: *Greeks, Albanians, Bride Price, Drahoma, Women in Ottoman*

Özet

XIX. yüzyılda balkanlarda yaşıyan iki toplum olan Rumlar ve Arnavutların birbirinden farklı başlık paraları uygulamaları vardır. Bunlardan Rumlar, erkek tarafına "drahoma" adında başlık parası öderken Arnavutlarda tam tersine başlık parasının kız tarafına verilmesi söz konusudur. Başlık parası, her iki toplumda da çeşitli sosyal olaylara neden olmaktadır. Rumlarda yurtdışına göç ve evlilik yaşının ilerlemesi olarak görülen bu etki, Arnavutlarda, ailelerin gururunun söz konusu olduğu kan davalarına kadar giden olaylar olarak göze çarpmaktadır. Bu durum her iki toplumda 20. yüzyılın büyük bir bölümünde devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Rumlar, Arnavutlar, Başlık Parası, Drahoma*

* Yrd. Doç. Dr.; Ahi Evran Üniversitesi – Kırşehir.

** Yrd. Doç. Dr.; Adıyaman Üniversitesi – Adıyaman.

Giriş

Bride wealth aynı zamanda *bride price* olarak da geçen başlık parası damat tarafının gelin tarafına verdiği mal ya da paradır. Bu bağlamda bakıldığında başlık parası uygulamaları hiç şüphesiz ilkçağlardan itibaren birçok medeniyetlerde var olan bir gelenektir. Başlık parasının verilmesindeki amaçlardan biri, kız tarafının evinden ayrılacak olan bireyinden dolayı kaybolacak olan iş gücünü telafi etmektir. Diğer bir maksat ise, yeni ailenin oluşum sürecinde evlilik için yapılacak hazırlıkları desteklemek, gelin ve damadın işini kolaylaştırmaktır. Temelde çıkış maksadı budur. Başlık parası peşin olarak verilebileceği gibi belli bir zamana yayılarak da verilebilir. Ev eşyası, giysi, yiyecek, içecek, geleneksel silahlar ve arabalar başlık olarak verilebilecek mallardır¹. Çıkış noktası itibariyle evlenen çifte yardım, yeni yuva oluşumunu destekleme mahiyetinde olmasına rağmen başlık parası uygulamalarının, kadının satılması olarak algılandığı toplumlar da az değildir. Kimi yerlerde başlık kız tarafına ödenirken kimi yerlerde, erkek tarafına kız çocuklarının evliliklerinin sürmesi için ödenmiştir. Başlık parasının erkek tarafına ödendiği toplumlarda bu terim yerini “drahoma”ya bırakmaktadır. Drahoma kız tarafının evlenecek erkeğe yani damada verdiği para ya da mal olarak karşımıza çıkmaktadır. Yan yana yaşayan ve birbirinden kültürel anlamda da etkilenmesi muhtemel olan bu iki toplumdaki evlilik müessesesindeki farklı uygulamanın hiç şüphesiz toplum dinamiklerindeki farklılıklardan ileri geldiği bir gerçektir. Bunu 19.yy da ve 20.yy bölgeyi ziyaret eden misyonerlerin ve diplomatların raporlarından müşahede edebilmek mümkündür.

1.Rumlarda Başlık Parası: Drahoma

Doğu Roma hâkimiyeti altında Hıristiyanlaşan ve Grekçe/Yunanca konuşan halkı niteleyen Rumlar, daha sonraları Osmanlı egemenliğine girecek olan Yunanistan Trakya ve adalarda yaşayan halklara verilen bir isim olmuştur. “Taife-i Rumiyan” olarak da adlandırılan Rumlar xviii. ve xix. Yüzyılda tamamen etnik bir terim olarak kendisine anlam bulmuştur². Bir Akdeniz halkı olarak, Rumların başlık âdeti uygulamaları, nitelik bakımından farklılıklar göstermektedirler. Başlık parasının Rumlarda adı drahomadır. Fakat çok önemli bir farkı içinde barındırmaktadır. Diğer toplumların aksine drahomayı erkek tarafı değil kız tarafı vermekle yükümlüdür³. Babanın kızının durumunu bir nevi güvence altına alması maksadıyla

¹ *Encyclopædia Britannica* "bridewealth.". *Encyclopædia Britannica Online*. Encyclopædia Britannica, 2011. Web. 17 Sep. 2011. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/79255/bridewealth>>.

² Kelime anlamıyla “Romaya mensup Romalı” manasına gelen Rum, Arapçalaştırılmış bir tabirdir. Eski roma topraklarını ve yine bu topraklarda yaşayanlara verilen isimdir. Fakat daha sonraları terime yeni anlamlar yüklenmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında hatta daha öncesinde Selçuklularda Anadolu'ya karşılık gelen Rum kelimesi, Devletin ilerleyen yıllarında, Osmanlı tebaası ve Grekçe konuşan halka verilen bir isim haline de gelmiştir. Casim Avcı, “Rum”, *DİA*, C. 35, TDVY, İst. 2008, s. 224-225

³ Maristella Botticini-Aloysius Siow, “Why Dowries ?” *American Economic Review*, Vol. 93(4), American Economic Association, Pittsburg 2003, s. 1385-1398; C. C. Felton, *Greece, Ancient and Modern, Vol. I.*, Boston 1869, 347-48; William Edward Hartpole Lecky, *History of European Morals from Augustos to Charlemagne, Vol.*

damada verdiği paradır. Bu adet ilk etapta sadece Atina'da görülürken daha sonraları yaygınlaşmıştır. Drahomanın özelliği, kocaya yapılan ödemenin, boşanma gerçekleştiğinde kadınla birlikte geri iade edilmesidir⁴. Genel anlamda Drahoma bir kadının kendi faydası ve evlilikteki sorumluluğu paylaşma adına erkek tarafına verdiği mal mülk ve paradır⁵. Bunun dışında drahoma kız ailesi için toplumda bir statü ve saygınlık aracı olarak görülmekteydi ve miktarı değişiklik arz etmekteydi. Ev eşyası, mobilya, zeytinlik, tarla, ev ve para olabildiği gibi drahoma bunların birleşimi de olabilmekteydi. Aileler kız çocuklarının ileride mutlu bir yuva kurmaları, sıkıntı yaşamamaları için mecburen erkek tarafına verilecek olan drahoma konusunu çok önemserlerdi. Hatta fakir ve çok kız sahibi olan ailelerin ve akrabalarının genellikle en fazla üzerinde durdukları konu kızlarının drahomaları olmuştur⁶. Bu nedenle, kimi zaman kızlarının veya kız kardeşlerinin drahoması için Rum aileler, maddi varlıklarını tehlikeye attıkları gibi bu parayı denkleştirebilmek için ipotek ve rehin gibi uygulamalara başvurdukları da olmuştur⁷. Hatta bu durum kimi kimsesi olmayan bu nedenle drahoma veremeyecek durumda olan yetim ve öksüz kızlar için 1910 yılında “*Panargeians Toplumunu*” örneğinde olduğu gibi çeşitli dayanışma derneklerinin kurulmasına yol açmıştır⁸.

Miktarı önceden belirlenen drahomayı ödemedi bir erkekle bir kızın evlenmesi söz konusu olmazdı. Drahoması yani müstakbel kocasına verecek parası olan bir Rum kızının çok da güzel olmasına gerek yoktu. Zira bu özelliği onun taliplilerinin bir hayli fazla olmasına yol açardı. Öyle ki bugün dahi Rum nüfusunun azalmasının nedenleri arasında drahoma geleneğini de sayabilmek mümkündür. Hayatlarını yaşayan erkekler, drahoması yüksek bir kız alma umuduyla beklerler. Yaşları geçen Rum kızların belli bir yaştan sonra erkeğe verecekleri drahomaları yeteri miktarda olunca evlenirlerdi. Ama artık bazı şeyler için de çok geç olurdu. Doğurganlıkları azaldığından çok çocuk sahibi olamayan Rumlar, nüfuslarının yıldan yıla azalması gerçeğiyle yüz yüze kalmışlardır⁹.

Rumlarda çeyiz kurumun İslam hukuku uygulamalarından biraz farklı olduğu görülür. Erkek tarafı çeyizi taşınmaz mal olarak gelinden alırdı. Ayrıca gelin damada para olarak drahoma (trachoma) verirdi. Bu iki müesseses arasındaki fark, çeyiz müessesesinin kilise tarafından kabul edilmesine rağmen drahomanın kabul edilmemesiydi. Daha 18. yy'da erkeğin

II., New York 1870, 293; Z. Duckett Ferriman, *Home Life in Hellias Greece and Greeks*, Cornell University Library, 1891, s. 141.

⁴ Ahmet Akgündüz, agm, s. 131. Hindistan ve Avrupa'nın bazı kesimlerinde İrlanda'nın kırsal kesiminde uygulanan bir yöntemdir. Hindistan'da kast siteminde zengin bir kız daha zengin bir erkekle evlenebilmek için yani bir üst sınıfa terfi edebilmek için yüklü miktarda “drahoma”yı hazırlamalıdır. Hakeza İrlanda'da da gelinin babası drahoma olarak ev kuracak olan damada arazi verir. Mahmut Tezcan, agm, s. 416

⁵ Jane Lambiri-Dimaki, “Dowry in Modern Greece: An Institution at the Crossroads Between Persistence and Decline”, *The Marriage Bargain Women and Dowries in European History*, Edt. Marion A. Kaplan, Publisher: Routledge (Jan 1 1985), s. 166.

⁶ Jane Lambiri-Dimaki, “a.g.m.”, s.169.

⁷ Thomas Burgess, *Greeks in America an Account of Their Coming, Progress, Customs, Living and Aspirations with an Historical Introduction and The Stories of Some Famous American- Greeks*, Boston 1913, s.47.

⁸ Thomas Burgess, a.g.e., s.59.

⁹ Ekrem Buğra Ekinci, “Hıristiyanlarda Eski Yunan'dan Kalan Bir Gelenek: İyi Drahoma İyi Koca”, *Türkiye Gazetesi*, 11 Ağustos 2010.

kadını terk ettiği durumlarda mutlaka kadının erkeğe evlenmeden önce getirdiği çeyizi bütünüyle eksiksiz olarak geri vermesi gerekiyordu. Fakat drahomayı geri vermek zorunda değildi. Bir de “agriliği” uygulaması vardır ki bu yöreye göre değişkenlik arz ederdi. *Agriliki*, damadın kayınlarına, gelini büyütüp yetiştirmelerinin bir karşılığı olarak verdiği paradır. Şu da bir gerçektir ki çok çeşitli ve karmaşık örfi uygulamaların olduğu Rumlarda aile için kız evlendirmek son derece ağır bir yükür. Çeyizin ve drahomanın miktarı ne kadar yüksek olursa ailenin sosyal statüsü de o kadar yüksek olacak ve iyi bir konuma gelecekti. Böyle bir anlayışın olduğu düşünülürse, ailenin, diğer kız kardeşlere çeyiz ve drahoma hazırlayacak ne paraları ne de takatleri kalmıyordu. O dönemde kilisenin evlilikler karşısındaki böylesine engel ve yüklerle mücadelesinin çok da başarılı olduğu söylenemez. Sophia Laiou, sırf bu nedenle Rumların kiliselere değil Osmanlı mahkemelerine başvurduklarını ve böylece Hıristiyan kadınların İslam’da var olan “mehir” uygulamasından yararlanarak haklarını koruyabildiklerini ifade etmektedir¹⁰. Bu nikah akidleri kadı huzurunda yapılırken, kayıtları ise bugün şeriyye sicillerinde mevcuttur. Sicile kaydedilen evlilik akdi, bir anlaşmazlık ya da geçimsizlik durumunda, Rum kadınının adeta bir güvencesi oluyordu.

Drahoma pazarlıkları genellikle nişan döneminde tanıkların huzurunda tarafların bir araya gelmesiyle yapılır ve damadın kendisine önerilen meblağı veya mülkü kabul ettiğini deklare etmesiyle kararlaştırılırdı¹¹. Fakat drahoma hazırlıkları çok daha önceden başlardı. Ailenin durumuna göre ya doğumdan itibaren ya da ergenlik öncesi yaşlardan itibaren düğünde sıkıntı çekilmemesi için aile tarafından hazırlanmaya başlanırdı. Özellikle fakir ailelerde kızlarının az miktardaki bir drahoma ile evlenmemelerinin önüne geçmek için babalar ve erkek kardeşler önemli ticaret merkezlerine ve hatta yurtdışına çalışmaya gider ve kızları için kız kardeşleri için drahoma temin edip dönmek durumunda kalırlardı¹². XIX. yüzyılın son dönemlerinde birçok genç kızın drahoması yurtdışı ülkelerinden gönderilen paralarla hazırlanmaktaydı¹³. Nitekim Yunanistan’da Amerika’ya giden Rumların kız kardeşlerinin drahoması için çalıştıkları ve bu konuda kardeşlerinin çalıştırılmasından önemle kaçındıkları belirtilmektedir¹⁴. Ancak buna rağmen ailenin ekonomik olarak zayıf olduğu bölgelerde kızlar mecburen çalışma hayatına atılmak ve ailelerine bu konuda katkıda bulunmak için çalışmak durumunda kalmışlardır. Bu konuda Şerafettin Mağmumi, Bursa’daki ipek fabrikasında çalışarak başlık paralarını biriktirmek için köylerden gelen genç Rum kızlarının bulunduğunu

¹⁰ Sophia Laiou, “Osmanlı Dünyasında Hıristiyan Kadınlar: Rum Cemaatinin Şer’iye Mahkemelerinde Açtığı Kişilerarası Davalar ve Aile Davaları (17. ve 18. Yüzyıllar)” *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları: Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, Der: Amila Buturoviç- İrvin Cemil Schick, Çev: Güliz Erginsoy, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İst. 2009; Miras konusunda da aynı tutumun söz konusu olduğu görülmektedir. Anadoludaki bazı gayrimüslimlerin ki bunlar arasında Rumlar da vardır- mirasın taksimi için Şeriyye Mahkemelerine başvurdukları görülmektedir. İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan yayınları, İst. 2000, s. 81

¹¹ Rennell Rodd, *The Custom and Lore of Modern Greece*, London 1892, s.94, 100; Stanley Lane Poole, (ed), *Twenty Years' Residence Among The People Of Turkey: Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks, And Armenians by Consul's Daughter and Wife*, Harper & Brothers, New York 1878, s.8, 49.

¹² Jane Lambiri-Dimaki, “a.g.m.”, s.171.

¹³ Z. Duckett Ferriman, a.g.e., s. 187.

¹⁴ Thomas Burgess, a.g.e., s.47.

belirtmektedir. Ancak bu durum zaman zaman genç kızların ahlaki bazı sıkıntılar yaşamasını da beraberinde getirmiştir¹⁵.

Güzel bir dayanışmanın sergilendiği Rum ailesindeki erkekler, kız kardeşlerinin drahomalarını hazırlamadan evlenmeleri hoş karşılanmayacağı için, onlar evleninceye kadar evliliklerini ertelemekteydiler¹⁶. Kızların drahomalarını tamamlamak daha çok babanın görevi olmakla birlikte baba vefat etmiş ise bu görev tamamen erkek kardeşlere düşmektedir¹⁷. Bu gelenek özellikle Yunanistan'da devam etmekle birlikte Amerika gibi Rumların göç ettiği diğer ülkelerde de etkisi azalarak sürmüştür¹⁸.

Toplumda genellikle evlenmemiş kız çocuklarının dışarı çıkması ayıplanırken, evde babanın drahomasını ödeyeceği birden fazla kızı varsa kızlar kendi drahomalarını biriktirmek için mecburen şehirlere giderek hizmetçilik, aşçılık ve temizlikçilik gibi işlerle, çalışma hayatına atılmak zorunda kalırlardı¹⁹. Bu konuda özellikle de adalarda yaşayan Rum kızları ön plana çıkmıştır. Bu paraları genellikle altın dizili gerdanlıklara yatırır ve iyi bir drahomaya sahip olduklarını çevredeki genç delikanlılara aynı zamanda teşhir etme olanağına sahip olurlardı. Kızların sırf para biriktirmek için katlandıkları zorluklar nedeniyle çalıştıkları evlerde elbiseleri oldukça kötü ve döküntüdür. Bu nedenle yanında çalıştıkları ev sahipleri yıllık olarak onlara kılık kıyafet almışlardır. Yüzyılın sonuna doğru özellikle sahil kesimlerinde drahomalar artık gerdanlık ve başlık yerine bankalardaki hesaplara veya patronlarındaki alacak hesaplarında birikmeye başlamıştır. Bunun dışında ailede birden fazla kız çocuğuna sahip olan fakir aileler ile özellikle öksüz kızlar, varlıklı ailelerin yanına evlatlık olarak verilirdi. Varlıklı aileler bu kızları çeşitli işlerde çalıştırdıktan sonra evlilik çağında az bir drahoma ve çeyizle evlendirirlerdi.²⁰ İnsanları drahoma müessesesine bu derece hassasiyet göstermelerine kendilerini zorlayan en büyük etken, toplumda evlilik çağına gelmiş kız çocuklarının evde kalmasının hoş karşılanmayacağı düşüncesi²¹ olduğu kadar, kadınların bu parayı ileriki yaşamlarında bir sigorta, bir güvence olarak görmeleri idi. Nitekim toplumda bir kızın büyük bir drahomaya sahip olması onun koca evinde çevresindeki saygınlığını artırır. Kızın ailesi tarafından damada verilen drahomanın toplumda kabul gören miktarın altında verilmesi kızın onurunu zedeler ve onun için küçük düşmesine neden olurdu. Nişanlılık döneminde belirlenen drahomanın karşılanmaması durumunda, damat tarafının nişanı bozması toplumda sık görülen hadiselerden bir tanesidir. Bu durumda erkek tarafı kızdan almış olduğu

¹⁵ Şerafeddin Mağmumi, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları, Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye*, Yay. Cahit Kayra, İstanbul 2008, s.46-47.

¹⁶ Laura Fortunato, Clare Holden, Ruth Mace, "From Bridewealth to Dowry? A Bayesian Estimation of Ancestral States of Marriage Transfers in Indo-European Groups" *Human Nature*, 17(4), Winter 2006, s. 355-376; J. P. Xenidas, *The Greeks in America*, Newyork 1992, s. 91-92.

¹⁷ Rennel Rodd, *a.g.e.* s.92; Fredrika Bremer, *Greece and The Greeks, Vol. I.*, London 1863.

¹⁸ J. P. Xenidas, *a.g.e.* s. 91-92; Thomas Burgess, *a.g.e.*, s.47.

¹⁹ Jane Lambiri-Dimaki, "a.g.m.", s.171-172; Lucy M. J. Garnett, *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitap, İstanbul 2009, s. 44-46; J. P. Xenidas, *a.g.e.*, s.48-49.

²⁰ Lucy M. J. Garnett, *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitap, İstanbul 2009, s. 44-46.

²¹ R. B. Medbery, *Memoir of Mrs. Sarah Emily York, Formely Miss S. E. Waldo Missionary in Greece*, Boston 1853, s. 365

drahomayı faiziyle birlikte kız tarafına geri ödemekle yükümlüdür²². Drahomaya bu denli önem verilmesinin bir diğer nedeni de, drahoma ne kadar yüksek olursa kadınların kocalarını o kadar daha fazla ellerinde tutabileceklerine veya kocalarının kendilerinden ayrılamayacağına olan yaygın görüştür. Zira erkek tarafı ayrılma durumunda aldığı malın ve paranın geri vermeye göz alamayacağı görüşü hâkimdir. Bu nedenle, drahoma, kadının olduğu kadar evliliğin de sigortası sayılmaktadır. Ayrıca kadını, erkeğin istediği anda bırakabildiği *odalığı* veya *kapatması* olma durumu gibi olumsuzluklardan da kurtarmaktadır²³.

Bununla birlikte evliliklerin sadece kızın ödeyeceği drahomaya göre gerçekleştiğini söylememiz mümkün değildir. Eğer bir erkek kızdan hoşlanmış ise drahomanın büyüklüğüne ve küçüklüğüne bakmaksızın kızla evlendiği de toplumda görülmektedir²⁴. Ancak 20. yüzyılla birlikte drahoma âdeti yavaş yavaş ortadan kalkmaya yüz tutmuş²⁵ olsa bile uzun yıllar etkisini özellikle de kırsal alanda sürdürmüştür. Hatta Rum kızlarının evde kalmamak için başlık parası istemeyen yabancılarla evlilikler yapmasına bile neden olmuştur²⁶. Drahoma âdeti azalması, 20. yüzyılda kadınların eğitim seviyesinin yükselmesiyle doğru orantılıdır. 1970'lerde bile özellikle kırsal alanlardaki elit kesim ve burjuvazi kesimde drahomanın varlığını sürdürdüğü görülmektedir²⁷.

Başlık parasının günümüze yansımaları dolaylı olarak da olsa devam etmektedir. Nitekim kızlardan başlık parasının alındığı toplumlarda ve yörelerde günümüzde kıza verilen mal veya eşya miktarı az iken özellikle Rumların yaşamış olduğu Ege ve Marmara bölgelerinde kız çocukların verilen çeyizlik eşya miktarı fazlalık göstermektedir. Bu da toplulukların birbirlerini etkilemesiyle açıklanabilir.

Osmanlı ve dolayısıyla İslam hâkimiyetinde yaşamış olan bu toplulukların birbirlerini etkilemiş olsalar dahi, evlilik konusunda kendi kültürlerini yansıttıklarını görmekteyiz. Drahoma buna verilebilecek en güzel örneklerden birisidir. Çünkü Rumlar antik çağlardan beri drahoma âdetini devam ettirmişlerdir.

2. Arnavutlarda Başlık Parası

14. yy'da Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarındaki fetih hareketleriyle birlikte Balkan yarımadasının büyük kısmı Osmanlı topraklarına geçmiştir. Bu durum mütemadiyen devam etmiş ve nihayet 15. yy'da Arnavutluk da dâhil olmak üzere Balkan topraklarının

²² Charles Albert Savage, *The Athenian Family A Legal and Sociological Study Based Chiefly on the Orators With Illustrations from Other Departments of Greek Literature*, Dissertstion submitted to the Board of University Studies of The Johns Hopkins University in conformity with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, June 1903, s.19-21.

²³ Lucy M. J. Garnett, *Türkiye'nin Kadınları ve Folklerik Özellikleri*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitap, İstanbul 2009, s. 44-46; Mrs. Jon Elijah Bulun – Stanley Lane-Pole, *age*, 49-50.

²⁴ R. B. Medbery, *age*, s. 365;

²⁵ Laura Fortunato, "a.g.m.", s.22

²⁶ Jane Lambiri-Dimaki, "a.g.m.", s.169.

²⁷ Michael Herzfeld, *Portrait of a Grek Imagination: An Ethnographic Biography of Andreas Nenedakis*, The University of Chicago Pres, Chicago 1997, s.145, 152.

büyük bir kısmı, Osmanlı sınırlarına dâhil olmuştur. Katolik Arnavutların Piskoposluk merkezi Durres 16.yy ilk çeyreğinde Türklerin eline geçince Katolik Arnavutlar da fiili olarak İslam hâkimiyetine geçmiş oldular. İlk başlarda sadece Arnavutluğun sahil kesimlerinde hâkimiyet kuran Osmanlı Devleti daha sonra hâkimiyetini dağlık ve iç kesimler olan Mirdita, Dukagin ve Malesia gibi şehirleri içeren bölgelere kadar genişletmiştir. 1901 yılında İşkodra vilayetinin nüfusunun %60'ının Müslüman olduğu düşünülürse²⁸ İslamiyet'in Arnavutlar arasında büyük bir etki oluşturduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada Hıristiyan Arnavutların yanında yeni bir unsur daha eklenmiştir ki O da Müslüman Arnavutlardır. İslamiyet'in Arnavutlukta yayılmasıyla birlikte, zamanla büyük bir kısmı İslamlaşan Arnavutlar, yine de eskiden sahip oldukları ve İslamiyet'le bağdaşmayan bazı gelenek ve göreneklerini devam ettirdikleri görülmüştür. Bunda Arnavut toplumunun sahip olduğu, coğrafi koşulların ve bölgenin dağlık yapısıyla şekillenen kültürün çok büyük bir rolü olduğu unutulmamalıdır.

Ancak 19. yy da Arnavutluk'a yaptıkları gezilerde gördükleri duydukları hususları not ederek anılarını gezi notları şeklinde yazan Avrupalı gezginler, Arnavutların mizaçlarından ve kültürlerinden kaynaklanan olumsuzlukları sırf Müslüman oldukları için İslam dininden kaynaklanan hususlar olarak gösterme yanlışlığına düşmüşlerdir. Hâlbuki Katolik ve Ortodoks Hıristiyan Arnavutlarda da kadına karşı benzer yaklaşımların sergilendiği görülmektedir. Dolayısıyla bu 19. yy'da Arnavut toplumunun genelinde mevcut olan anlayış dinden ziyade geleneksel bir anlayış ve yaklaşımdır.

Diğer taraftan Constantine Chekrezi, Arnavutların kadınlara çok değer verdiğini hatta hiç kadın katledilme vakalarına rastlanılmadığını zira kadına silah çekmenin ve kadını öldürmenin çok ayıp karşılandığını belirtir²⁹. Tabii burada Arnavut erkeğinin kadın algısı çok önemlidir. Kadına silah çekilmemesi acaba gerçekten ona değer verdiklerinden dolayı mıdır yoksa kendi onur ve haysiyetlerine halel geleceği düşüncesinden midir? Bu soruya can alıcı cevabı 1910 yılında bölgeye giden Alman gazeteci yazar Paul Siebertz verir. Siebertz, şahit olduğu hadiseleri anlattığı eserinde kuzey Arnavutluğun dağlık bölgelerindeki Arnavutların yaşamlarından bahsederek Arnavut kadınının toplum hayatındaki yerinin çok geride olduğunu söyler. Arnavut kadını dokunulmaz olduğuna o da değinir. Fakat bu dokunulmazlığın ona saygıdan değil saygısızlıktan kaynaklandığını eklemeyen geçemez³⁰.

Hiç şüphesiz ki bu geleneklerin en katı haliyle yaşandığı bölgeler arasında Kuzey Arnavutluk vardır. Arnavutlar iki etnik guruba ayrılmaktadır. Kuzeyde yaşayan Gegler ve güneyde yaşayan Tosklar. Geglerin bir kısmı Müslüman bir kısmı da Katolik Hıristiyan dağlı Arnavutlardı. Kendilerine has bir yaşam tarzları vardı. Öyle ki otorite kabul etmez bu anlayış

²⁸1905 yılında %54 müslüman nüfusa sahip olduğu belirtilmektedir. Bu oranlar üç aşağı beş yukarı bu şekilde değişiklik arz etmekle birlikte Katolik nüfusu da %40 civarındadır. Peter Bartl, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Etnasında Arnavutluk Müslümanları*, Bedir Yayınları, İst. 1998, s. 65.

²⁹ Constantine A. Chekrezi, *Albania, Past And Present*, The Macmillan Company, New York 1919, S. 98-200

³⁰ Paul Siebertz, *Albanien und die Albanesen*, Vienna 1910, s. 144-147.

nedeniyle Osmanlı Devleti bu bölgeye tam anlamıyla nüfuz edememiştir³¹. Gegler ve Tosklar, Shkumbi (İşkumbi) nehri ile birbirinden ayrılmaktadır. Kuzeyde yaşayan Arnavutlar daha dağlık bir kesimde yaşadıkları için *dağlı Arnavutlar* olarak bilinmektedirler. Gegler daha savaşçı ve mücadeleci bir yapıya sahiptirler. Güneydeki Toskalar ise kuzeylilere göre daha ağırbaşlı ve kibardırlar³². Bölgeyi gezen yabancılar genellikle Arnavutları, yaşam tarzları ve klan tipi örgütlenme nedeniyle İskoçya'nın dağlık kesiminde yaşayan dağlılara benzetmişlerdir³³. Dağlı Arnavutlar arasında, "*Kanuni i Lekë Dukagjini*" yani Dukagin kanunları, Arnavut toplumsal yaşamında son derece etkilidir. Bu kanunlar sosyal yaşama yön vermektedir. 19.yy a kadar sözlü olan fakat o yüzyıldan itibaren yazılı hale getirilerek Dağlı Arnavutlar arasında kullanılagelen bu geleneksel Dukagin Kanunları, klan hayatının bütün aşamalarını şekillendirmektedir³⁴. Hıristiyan Arnavutlar arasında olduğu gibi Müslüman Arnavutlar arasında da etkinliğini devam ettiren bu kanunların, İslamiyet ya da Hıristiyanlık dininin akidelerine birebir uyduğunu söylemek mümkün değildir. Bu da özellikle Kuzey Arnavutluk'ta İslamiyet'in tam anlamıyla değil yüzeysel olarak yaşandığı sonucunu ortaya koymaktadır³⁵. Hatta onların histe gelenekte ve görenekte hiçbir zaman kendi sahip olduklarının dışına çıkmadıkları tarih boyunca yaşanan bir gerçek olduğu ifade edilmektedir³⁶.

Kabile yaşam tarzının yoğun olduğu Kuzey Arnavutluk, yani Karadağ sınırına yakın olan dağlık bölgeler, Kuzey dağlarında bulunan kabilelerde Pulati Dukagini ve Mirdita kadınları ancak *satın alınarak* belli bir ücret karşılığında evlenilebilirdi. Bu noktada adeta kadınlar satılık birer mal gibi algılanıyordu. Kadınlar kabile reisinin (tribesmen) mülkü gibiydi. Tıpkı bir kılıç, silah ya da balta gibi bir "eşya"ydı onun için. M. Edit Durham, Arnavutlarla ilgili yazdığı çok değerli sosyolojik ve antropolojik eserinde yüzyılın başlarında bize verdiği bilgiler çok önemli ve dikkat çekicidir. Katolik Hoti kabilesinde birisinin kendisine kundaktaki bebeği gösterdiğini ve bunu 4 sterline (yaklaşık 59 Avusturya florini) alacağını söylemiştir. Bir kız için verilebilecek ücret en az 20 Napolyondu³⁷. Fra Lovro

³¹ Constantine A. Chekrezi, *age*, s.195-196

³² Constantine A. Chekrezi, *age*, s.188

³³ Constantine A. Chekrezi, *age*, s.189

³⁴ Elizabeth Zherka, "Excluded from Power: Historical Gender Inequalities in Customary Law in Kosovo and Northern Albania", *Annual REECAS Northwest Conference*, April 16th, 2011, s.6

³⁵ Pulti Kabilesinin Suma bayrağında Hristiyanların, 1878-1912 yılları arası %43-45 oranında Müslüman oluşu şu şekilde anlatılır. Önemli Katolik bayramlarından birinde papazı bekleyen cemaat, uzun süre gelmeyince Papazı aramaya koyulurlar. Bir ağacın altında uyur vaziyette bulunca öfkelenirler ve Papazı döverler. Bununla da kalmayan cemaat, Papaza ceza olsun diyerek toplu halde Müslüman olurlar. Peter Bartl, *age*, s. 76. Bu hadise dahi Arnavutlar arasında Müslüman –Hristiyan farkının o kadar net çizgilerle ayrılmadığını bize göstermektedir. M. Edith Durham, 1908 yılında kuzey Arnavutlukta 24 dağlı kabileyi ziyaret etmiş onların yaşam tarzlarını müşahade etme imkânı bulmuştur. Müslüman kabilelerden birisinin arasındayken, hiç birisinin bir kere dahi İslam'ın gereği olan abdest alıp namaz kılma işini yaptığını görmediğini, kadınlarının da hiçbirisinin kapalı olmadıklarını ifade ederek, kabile yaşamında dinin aksiyon halini görmediğini söylemiştir. M. Edith Durham, *High Albania and Its Customs in 1908*, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, London 1910, (Reprinted from the Journal of the Royal Anthropological institute, Vol. XL, July-December, 1910), s. 456.

³⁶ Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944, s. 380.

³⁷ M. Edith Durham, *Albania and the Albanians: Selected Articles And Letters 1903-1944*, Ed: Bejtullah D. Destani, I.B.Tauris, 2005 s. 147

Mihačević isimli bir rahip, yüzyılın sonunda orada bizzat bulunmuş biri olarak Arnavutlarda başlık parası uygulamalarına çok güzel örnekler vermiştir. Ona göre köylerde damadın ailesi “*shkus*” denilen bir çöpçatan seçerdi. Bu kişi kızın babasıyla ya da ağabeyiyle görüşür ve kızı almak istediğini söyleyerek anlaşmaya otururdu. Anlaşma daha çok başlık parasının miktarı üzerinde olurdu. Başlık parası miktarı genelde 1500–2000 kuruş arasında değişmekteydi ve 2 ya da 3 yıl içinde ödenmesi gerekiyordu. Paranın ne kadarının gelinin eşyalarına harcanacağı meselesi yine anlaşmayla belirlenirdi. Evlendirilecek kıza sembolik olarak bir yüzük gönderilir ve böylece evlilik hazırlıkları başlatılırdı³⁸. 1910 yılında Kuzey Arnavutluk’un yüksek kesimlerinde başlık parası 1000 ile 1500 piastres (220 ile 300 Avusturya krovn) arası değişebiliyordu. Ama bu miktarın kimi zaman 3000 piastrese (700 krovn) kadar çıkabildiği de oluyordu. Arnavut gelini söz konusu bu para alışverişinde *muhatap* değil *konu* olduğu için hiç istifade edemiyordu. Bu nedenle “satılmak” terimi kendisine tam bu noktada anlam buluyordu³⁹.

Köylerde gelinlerin satın alındığı söylenirken, şehirlerde ise damadın satın alındığı ifade edilmektedir. Yukarıda anlatılan sistem tek bir farkla şehirde de aynıdır. Aradaki tek fark gelinin ailesinin, müstakbel damatlarına para ödemeleridir. Burada anlaşma mevzuu gelinin erkeğin evine ne kadar çok çeyiz getireceği konusudur. Zira gelen çeyiz erkeğin iş kurması ve evi geçindirmesi için kullanılacaktır⁴⁰. Şehirli Arnavutlardaki bu uygulamanın Rumlardaki *drahoma* uygulamasıyla benzeştiği görülmektedir. Ama normalde Arnavutlarda Rumlardaki gibi Koca, geliniyle birlikte hiç çeyiz almaz. Tam tersi bütün çeyizi oluşturarak daha önce anlaşmada miktarına karar verilen parayla birlikte bir araya getirirdi. Erkeği satın alan kadının yerine, kadını “satın alan” erkek vardır⁴¹. Biz bu durumu Güney Arnavutluk’la özdeşleştirebiliriz. Zira en eğitilmiş ve en gelişmiş bölge olarak güney Arnavutluk’ta Türk ve Rum etkisi çok daha net bir şekilde görülmektedir⁴².

Şunu da unutmamak gerekir ki Arnavutlarda aileye verilen başlık parasının yanında damat, geline yaldızlı üç madeni parayı, gümüş tel işlemelerle bir kolye haline getirilerek geline verirdi. Bu da başlık parasının bir nişanesi gibi olurdu. Dağlı Arnavutların yaşadığı bölgelerde evlenecek kadın azlığı, başlık parasının yükselmesine ve başlık parasında enflasyona neden olmuştur⁴³. Diğer taraftan nişanlılık dönemi evliliğe hazırlık süreci olarak kabul ediliyordu. Evlilik öncesi yapılması gereken 3 para alışveriş işi vardır. *Birincisi*, damat tarafının gelinin sadece ailesine verdiği para ya da eşya, *ikincisi* gelinin ailesinin gelini değerli şeylerle donatarak yeni evine götürmesi; *Üçüncüsü* gelin ve damanın ailelerinin her ikisinin de düğün masraflarını ödemesidir. Burada bizi ilgilendiren kısım birinci maddedeki kısımdır. İşte

³⁸Gentiana Kera- Enriketa Pandelejmoni, “Urban Household and Family in Twentieth Century East and South-East Europe” *The History of the Family*, Volume 13, Issue 2, Elsevier Inc 2008August 2008, s. 126-137

³⁹ Paul Siebertz, *Albanien und die Albanesen*, Vienna 1910, s. 144-147.

⁴⁰ Gentiana Kera- Enriketa Pandelejmoni, agm, s. 126-137

⁴¹ Z. Duckett Ferriman, *Home Life in Hellias Greece and Greeks*, Cornell University Library, 1891, s. 189

⁴² Constantine A. Chekrezi, *age*, s.195-196

⁴³ S. Schwandner, “Albanians”, *Encyclopaedic Ethnography of Middle-East And Central Asia: A-I*, V. 1, Ed: R. Khanam, New Delhi, India 2005, s. 32-33

bu genelde 19. yy ortalarında ve 20. yy başlarında Arnavutluğu ve bölgeyi ziyaret eden gezginler yazarlar akademisyenler diplomatlar tarafından “başlık parası” olarak nitelendirilen kısımdır. Aslında başlık parası diye bahsettikleri uygulamanın dağlık kuzey Arnavutluk kesimindeki dağlı Arnavutlardaki bir uygulama olduğu belirtilmektedir. Bu bölgenin genellikle geleneksel Dukagin Kanunlarının uygulandığı yerler olduğunu hatırlatmakta yarar vardır⁴⁴.

Geleneksel Dukagin kanunlarının uygulandığı bölgelerde, kadın mirastan pay alamazdı. Onun miras hakkı olmadığı için, onun evliliğine para harcanması söz konusu olmazdı. Kadına çeyiz verilen yerlerde dahi kadın, miras hakkından yoksundur. Çok sert ve katı kurallara bağlanan evliliklerde başlık parasını bulmak yetmiyordu. Aslında başlık parası, işin belki de en kolay kısmıydı. Zira onun öncesinde evleneceklerin aileleri arasında her hangi bir akrabalık bağı olmaması, ruhani bir bağ olmaması gerekiyordu. Bunun yanında kilise de aynı vaftiz pederine sahiplerse ya da ilk traşları aynı peder tarafından yapıldıysa evlenmeleri mümkün değildir. Ayrıca aynı suda vaftiz edilenler, vaftiz ya da evlilik töreninde şahitliği paylaşanlar, yeminli kan kardeşlerle bağlantıları olanlar, kesinlikle ve kesinlikle birbirleriyle evlenemezlerdi⁴⁵. Bütün bu şartlar yerine getirilir ve engeller aşılsa o noktadan sonra başlık parası meselesi söz konusu edilebilirdi.

Arnavut kızları 16 yaşına gelene kadar hiç kimseye verilmezdi. Kızlar 12-14 erkeklerse 16-18 yaşları arasında nişanlandırılıyordu. Kız 15-16 yaşına geldiğinde artık evlenmeye hazır hale gelmiş sayılıyordu. Kızların daha küçük yaşta evlendirilmeleri nadirdi fakat istisnaları da olabiliyordu. Bu istisnaların nedeni ise ev işlerini yapacak ve çevirecek bir kişiye ihtiyaç duyulmasıydı. Dolayısıyla kadın aynı zamanda ev işlerini çekip çeviren evi temizleyen bir işçidir. Sadece bir erkek çocuğu olan Müslümanlar, onu erkenden evlendirirler ki ev işlerini yapacak gelin gelsin. Ayrıca bu kadar erken evlendirmelerinin nedeni anne ve babanın biran evvel torunlarını ama özellikle “erkek” torunlarını kucaklamak ve onları sevme isteğidir⁴⁶. Ancak 16 yaşından sonra başlık parası verildiği takdirde evlendirilirdi. Erkeklerin çok küçük yaşta evlendiklerine şahit olan Durham, iki adamla tanıştığını bunların birbirlerine çok benzediğini ve onların baba oğul olduklarını öğrendiğinde şaşkınlık yaşadığını anlatır⁴⁷. Evliliğe evin reisi karar verirken çocuklar bazı zamanlar daha doğmadan birbirleriyle nişanlandırılırlardı. Başlık parasının bir kısmı kız daha doğmadan ödenirdi. Kız evlilik yaşına geldiğinde de ise damat tarafı kızı törenle alırdı⁴⁸.

Erkek bir şekilde yolunu bulup kızın evini ziyaret etmiş ve kızı beğenmişse, daha sonra bir yakınıni hediyelerle birlikte evin reisine gönderirdi. Babası hediye kabul ettiği takdirde bir itiraz yoktur ve cevap olumlu demektir. Aksi bir durum, kızın ailesinin bunu onaylamadığı anlamına geliyordu. Kızın fikri olumluysa ve ailesi kabul etmiyorsa bu durumda

⁴⁴Gentiana Kera, Enriketa Pandelejmoni, agm, s. 126-137.

⁴⁵Gentiana Kera-Enriketa Pandelejmoni, agm, s.126-137.

⁴⁶Gentiana Kera- Enriketa Pandelejmoni, agm, s. 126-137.

⁴⁷ M. Edith Durham, *age*, s. 147

⁴⁸ S. Schwandner, agm, s. 32-33

kızı kaçırmaktan başka çare kalmıyordu. Kızlar kendi istekleriyle kaçarlardı. Tabii bu da, kan davasının fitilini ateşlemiş oluyordu⁴⁹.

Kilise, kızların kendi istekleri dışında zorla evlendirilmesini yasaklamıştı. Fakat buna rağmen genç kızlar yaşlı erkeklerle belirli bir başlık parası verildiği takdirde, onun isteğine ve dileğine bakılmadan ve ona sorulmadan evlendiriliyordu. Bir erkek çocuğun “*siz şimdi kızlara birer keçi hediye ettiniz, bana da bir eş olarak kadın alsanıza!*” şeklindeki isteğiyle karşılaşılması, kadının alınıp satılan bir mal gibi görülmesinin bilinçaltındaki haliydi⁵⁰.

İki kabile arasında ilişkileri güçlendirmek akrabalık bağları oluşturmak için kız alıp kız verilirdi⁵¹. Arnavutlarda dış evlilik vardı ve Akraba evliliği kesinlikle söz konusu olmazdı. Burada amaç diğer bir klanla ya da aileyle dostluğu geliştirmek akrabalık bağı kurarak ittifak oluşturmak ve barış sağlamaktır⁵². Böylece aile hem sosyal statüsünü geliştirmiş oluyor hem de gücünü ve refahını artırıyor. Burada kızın ne düşündüğünün, onun duygularının beklentilerinin bir önemi yoktu. Önemli olan ailenin âlî menfaatidir. Bu bağlamda bakıldığı zaman Arnavut kadını ailesi için vardır. Ayrıca ailenin toprağında çalıştığı ve kendi işinden ziyade ailesinin işini yürüttüğü için erkek de ekonomik anlamda bağımsız değildi. Bu nedenle “*Bu benim param, benim malım. Ben evleneceğim!*” diyerek bağımsızca hareket etmesi söz konusu olmuyordu⁵³. Kızın bir işgücü olarak görüldüğü kabilede kızın evlendirilmesi, iş kaybı demektir. Dolayısıyla başlık parası bir nevi onun yerinin boşalmasının tazmini ve karşılığıydı. Bir erkek, kendisine kadın “alınması”nı hiçbir zaman reddetmezdi. Çünkü onlara göre tanı bütün kadınları aynı yaratmıştı. Evliliklerdeki bu politik stratejik ve ekonomik düşüncenin, Arnavut kadını açısından romantik bir evliliği “bilinmeyenler” sınıfına koyduğu ortadadır. Neredeyse bütün evlilikler politiktir. Ve kabilenin bu evlilikten elde edeceği yarar neyse önce ona bakılırdı. Tıpkı kraliyet evliliklerindeki gibi dağ kabilelerinin evliliklerinde de kadının düşüncesine ve duygusuna hiç yer verilmezdi. Başlık parası konusunda anlaşmaya varıldıktan sonra kızın evlenmeyi reddetmesi düşünülemezdi. Tam bu noktada Durham’ın anlattığı çok ilginç bir hadiseyi de paylaşmakta yarar görüyoruz. Durham, Merditalı (Dağlı Arnavut) Arnavut ailenin yanında bir gece kalmıştır. O sırada köşede bir kızın “vahşi bir kedi” gibi köşede tutulduğunu görür. Ailenin onunla hiç konuşmadığını, yemek saatlerinde ise ona yemek attıklarını müşahade eder. Bunun nedenini sorduğunda ise onun satıldığı halde gitmeyi reddettiğini, bu nedenle böyle davranılmayı hak ettiği cevabını alır. Aslında kızın evlenmeyi reddetmesi meselesi basite alınacak sıradan bir hadise değildi. Onlar için son derece ciddiye alınması gereken bir onur meselesiydi. Başlık parasında mutabakata varıldıktan ve parasını aldıktan sonra kızın bunu istemeyip evlenmeyi reddetmesi kadar aile için ağır ve rencide edici bir şey olamazdı. Öyle ki bu işin sonu yıllar boyu sürebilecek ve onlarca aile mensubunun ölümüne yol açabilecek bir kan davasına varabilirdi. Onlar da aldıkları başlık parasını, kan

⁴⁹ Paul Siebertz, *age*, s. 144-147.

⁵⁰ M. Edith Durham, *age*, s. 147

⁵¹ M. Edith Durham, *age*, s. 147-148

⁵² S. Schwandner, *agm*, s. 32-33

⁵³ Gentiana Kera- Enriketa Pandelejmoni, *agm*, 126-137

davasına dönüşmeden geri vermek zorunda kalmışlardı. Babası durumu bir türlü kabullenemediği için kıza bu şekilde bir muamele uyguluyordu. Babaya göre bir kadın, kendi için değil evine yararlı olmak ve evine getiri sağlamak içine evlenirdi. Babanın bir diğer endişesi ise kırılan bu onurla kızına başka koca bulamamaktı⁵⁴. Kısacası kadının başlık parası karşılığı evlendirilmesi hadisesi sadece kadın için değil aynı zamanda onun ailesi içinde bir onur meselesiydi.

Dul kadın “satın almak” iki nedenden ötürü zordur. Dul kadının çocukları varsa o ve çocukları kabileye ait olmuş oluyordu. Bu nedenle o kalmalı ve çocuklarını büyütmeliydi⁵⁵. Dul kadının aile içinde kalması için ise Arnavutlar genellikle “levirate” geleneğini uygularlardı⁵⁶. Levirate geleneğinde dul kadın, ölen kocasının erkek kardeşine verilir. İki erkek kardeşten birisi ölürse ölen kardeşin karısı, diğer kardeşe ikinci eş olarak giderdi⁵⁷.

Burada dul kadının evleneceği kişi ölen kocanın varsa küçük kardeşi olmalıydı⁵⁸. Bunda maksat, ölen adamın geride kalan eşi ve çocuklarına bakabilecek birisini bulmaktır. Bu kişi aynı zamanda aile bütünlüğünü bozmayacak birisi olmalıydı⁵⁹. Kocasının erkek kardeşi yoksa onun yakın bir akrabasıyla evlenmek durumundaydı. Eğer kocasının kardeşi ya da bir sonraki kardeşi onunla evlenmek istemezse, evdeki başka yakın diğer bir akrabayla evlendirilirdi. Ortada kalmaması ve ona sahip çıkılması adına yapılıyordu bütün bunlar. Diğer taraftan Bekâr bir adam dul kadını hiçbir ücret ödemedi alabilirdi. Yani dul kadın başlık parası verilecek kadar “değerli” değildi⁶⁰.

Eğer dul kadın gençse, evlendikten hemen sonra eşini kaybetseyse ve çocuk doğurmadıysa bu, tekrar başlık parası karşılığında başka birisi ile evlendirilmeye elverişli demektir. Çocuksuz dullar genelde evlerine geri gönderilirdi⁶¹. Bu başlık parasından eski kocasının ailesi ve kendisi gelir etmiş olurdu. Arnavutlarda kadın erkeğin mülkü gibidir. Bir Arnavut kadını erkek çocuk veremediyse, kocası onu, elbisesinden bir parça keserek boşayabilme ve ailesine geri gönderebilme hakkına sahip olurdu⁶². Diğer taraftan dul kadın ölen kocasından hamile olup olmadığı kesinleşinceye kadar evlendirilmezdi. Eğer hamileyse doğum yapana kadar bekletilirdi. Doğum sonrasında dünyaya gelen bebek erkek ise sorun yoktu. Ama kız bebek dünyaya getirdiyse, kadının “ücreti” azalır. Böylesi bir kadın için çok az başlık parası verilir. Bu nedenle böyle durumdaki bir kadın, çaresiz kabilesine geri

⁵⁴ M. Edith Durham, *age*, s. 147-148

⁵⁵ M. Edith Durham, *age*, s. 147

⁵⁶ S. Schwandner, *agm*, s. 32-33

⁵⁷ Paul Siebertz, *age*, s. 144-147.

⁵⁸ Latince “*levir*” kelimesinden gelen bu terim, kocanın erkek kardeşi anlamına gelir. Bkz. Encyclopædia Britannica, “levirate.” *Encyclopædia Britannica Online*. 2011. Web. 16 Aug. 2011. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/337979/levirate>>.

⁵⁹ Mazhar Bağlı-Aysan Sever, “Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (Ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği” *Aile ve Toplum Dergisi*, Yıl 7, Cilt 2, Sayı 8, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Ankara 2005, s. 9-10

⁶⁰ M. Edith Durham, *age*, s. 147

⁶¹ M. Edith Durham, *age*, s. 147

⁶² S. Schwandner, *agm*, s. 32-33

dönerdi. Kabile reisi ise ne kadar ücret kopartabilirse kopartır ve onu evlendirdi. Başlık parası olarak aldığı eski model bir tabanca dahi olabilirdi⁶³.

Bir kadının istemediği bir evlilikten kan davasına sebebiyet vermeden tek kaçış yolu ebediyen bakire kalmaya yemin etmesiyle olurdu. Bu âdete “verdzin” (sworn virgin) denmekteydi⁶⁴. Fakat verdzin olmak görüldüğü gibi kolay değildi. Öncelikle yemini klan meclisinde kabul edilmesi gerekir. Eğer ki kaçır, evlenir ve çocuk sahibi olursa o zaman kan davasının fitili ateşlenmiş olurdu. Ölünceye kadar bakire kalmaya yemin ederek bu istemediği evlilikten kurtulan kadın, artık verdzin olmuştu ve kadınlık vazifesini yapmayacak erkeklerin yaptığı işleri yapacak ve erkek gibi davranacaktı. Hatta bazı bölgelerde erkek gibi giyinmek zorundaydı⁶⁵.

Verdzin olmak bazen de zorunluluktan kaynaklanmaktaydı. Kadınların kocaları ya da babaları öldüğü takdirde, akrabalarının himayesine veriliyordu. Ailede hiç erkek kalmadıysa yakın akrabalarından yaşça en büyük olan kız, verdzin olmayı seçiyor ve aileye reislik yapıyordu. Böylelikle ailenin malları ve mülkleri başka bir yere gitmemiş ve gelecek nesillere taşınmış olurdu⁶⁶.

Uzun yıllar boyunca Arnavutluk'ta uygulanmaya devam eden başlık parası, 20. yy başlarında sorgulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle yapılan çeşitli düzenlemelerle geleneksel kanunlarca geline biçilen bu ücret konusunda değişikliğe gidilmiştir. Buna göre başlık parası gelinin harcamaları için kullanılması şartıyla yine gelinin ailesine verilecek, düğün harcamaları için kullanılacaktı. Böylece başlık parası gerçek mahiyetinde kullanılmış olacaktı. Fakat gelinin ailesi başlık parasını çoğu zaman yerinde kullanmamış, Ailenin diğer ihtiyaçları için harcamıştı. Böylelikle kızlarının evlenmesinden kendilerine yarar sağlıyorlardı. Arnavutlukta başlık parası uygulaması köyler ve şehirlerde farklı farklı uygulamakla birlikte bölgesel anlamda da farklılık ve çeşitlilik arz etmektedir. Bu farklılıkların oluşmasında temel faktörler arasında din, sosyal statü, ekonomik refah seviyesi ve eğitim seviyesinin yanında coğrafik yapı da etkin olmuştur⁶⁷. Örneğin Arnavutluğun güneyinde bulunan Berat'ta başlık uygulamalarında Şer'iyye mahkemelerin olaya müdahil olduğu ve geleneksel kanunlarla uyumlu hareket ederek kararlar verdiği görülür. Hıristiyan Arnavutların da evlilik meselesinde şer'iyye mahkemelerini seçmesi ve kadı huzurunda evlenmek istemelerine yönelik hususlar Berat'ta bulunan şer'iyye sicillerinde mevcuttur. Bu sicillerde İslam'ın bir gereği olan mehir uygulamasının yer aldığını ve 17.yydan 19.yya çeşitli senelerde meydana gelen evlilik

⁶³ M. Edith Durham, *age*, s. 147

⁶⁴ Antonia Young, *Women Who Become Men: Albanian Sworn Virgins*. Oxford, UK: Berg, Oxford International Publishers Ltd. 2000.

⁶⁵ S. Schwandner, *agm*, s. 32-33

⁶⁶ S. Schwandner, *agm*, s. 32-33. Dukagin kanunlarının 11. kitabında, “verdzin (sworn virgin)lerle ilgili husus anlatılarak ailenin başında hiç erkek kalmadığı takdirde içlerinden büyük olan bir kız ömür boyu bakire kalmaya yemin ve kabul ederek “erkekleşiyordu”. Bu şekilde erkeklerin ortamlarına girebiliyor onlarla diyaloga geçebiliyordu. Elizabeth Zherka, “Excluded from Power: Historical Gender Inequalities in Customary Law in Kosovo and Northern Albania”, *Annual REECAS Northwest Conference*, April 16th, 2011, s.6.

⁶⁷ Gentiana Kera, Enriketa Pandejmoni, *agm*, s. 126-137

hadiselerinde mehir miktarının sosyal statüye göre değişkenlik arz ettiği tespit edilebilir. Bir dükkâncı kızının başlık parası ile ilgili bilgilerin dahi bulunabildiği bu belgelerde kadının mihiri bazen 8000 akçe olarak belirlenirken bazen kadının sosyal statüsüne göre 120bin akçeyi bulduğu belirtilir. Osmanlı Devleti hukukuyla buranın yerel kanunları uyumlu hale getirilerek denge sağlanmıştır⁶⁸. Dolayısıyla Arnavutluk'un kuzeyi ile güneyinde uygulama farklılıkları buradan da görülebilir.

Ayrıca 1850 yılında çıkarılan ve başlık parasının alınmasını yasaklayan emirnamenin de hiç şüphesiz Arnavut Müslümanları arasında başlık uygulamalarının kısmî olarak yerini mehre bırakmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu söz konusu emirnameye göre taşralarda evlendirilecek kızlar için yüklü miktarda para talep edilmesinin “külliye” yasaklandığı belirtiliyor ve bunun Anadolu'nun her tarafına duyurulması isteniyordu⁶⁹. Nitekim Harput'tan Sayda'ya kadar Anadolu'nun dört bitrafına emirnameler gönderilmiş ve tedbirler alınarak başlık adı altında alınıp verilen akçenin lağvı yönelik ve herkesin kudretine göre münasip görülen mihiri muaccelle yetinmesi yönünde tebligatlar yapılmıştı⁷⁰.

Sonuç

XIX. yüzyılda başlık parası sadece kız veya erkek tarafına verilen bir para olmayıp toplumların sosyal yaşantısını etkileyen önemli bir araçtır. Nitekim Rumların kız çocuklarının başlık parasını toparlayabilmek veya biriktirebilmek için erkeklerin yurtdışına kadar var iş göçlerine ve onların bu sayede yabancı ülkeleri tanımalarına neden olmuştur. Erkekler için bu durum böyleyken kızlar ve kadınlar ise ailelerinin drahoma biriktirmesine yardımcı olmak için onların çalışma hayatına atılmasına neden olmuştur. Bu da kadının doğal olarak toplum içerirse daha fazla çıkmasına ve kadın erkek ilişkilerinin gelişmesine yardım etmiştir. Ancak Rumlarda var olan drahoma uygulamaları ve bunun evliliklerin uzun sürmesinde esas rolü oynadığı düşünülmesi evlilik yaşının yükselmesine de neden olmuştur. Yine bugün Ege bölgesinde evin kız tarafından döşenmesi âdeti belki de, bu bölgede uzun yıllar yaşamış Rumlardan etkilenildiğinin bir göstergesi olabileceği unutulmamalıdır.

Şunu belirtmeliyiz ki balkanlarda birbirlerine rakip olan ve yan yana yaşayan bu iki toplumun farklı toplumsal dinamikler taşımalarının evlilik müessesesindeki uygulamada değişiklik oluşturması son derece önemlidir. Çalışmamıza söz konusu olan diğer bir toplum Arnavutların Rumlarla bu konudaki farkları, başlığın veya Rumlardaki adıyla drahomanın erkek tarafınca karşılanmasıdır. Arnavutlarda başlık parası sadece evlilik için ödenen veya alınan bir para değil aynı zamanda ailelerin onurunun ve şerefine söz konusu olduğu bir

⁶⁸ Shaban Sinani, “Berat (Belgırat) Şehri Şer’iye Sicil Defteri (Mahkeme Kayıt Defteri)- Arnavutluk Ve Doğu Bölgeleri İlişkileri Hakkında Ansiklopedik Bir Hazine” *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Yıl: 2005 Sayı: 33, Çev: Anıla Polat, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ank. 2005, s. 148-149

⁶⁹ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, A.MKT.MVL, 25/17, 29/R /1266 (Hicrî)

⁷⁰ *BOA*, A.MKT.UM., 12/29, Tarih: 23/Ca/1266 (Hicrî); A. MKT.UM, 12/40, 26/Ca/1266 (Hicrî)

uygulamadır. Başlığı belirleyen kıstaslar kadın/kızın ailesinin sosyal durumu, bakireliği ve çoluk çocuğunun olup olmamasıdır. İslamiyet'i kabulle birlikte mehir uygulamaları, Arnavutlar arasında var olan eski uygulamalar ve adetler için zaman zaman bir kılıf olmuş ve başlık parasının sürdürülmesine yardımcı olmuştur. Zira başlık alınmasındaki en büyük neden ailenin kızlarının evliğinden belirli bir kazanç sağlama isteğidir. Bu nedenle kız çocuklarının evlendirilmesine çalışılmış ve genellikle onlara bu konuda onlara söz hakkı tanınmamıştır.

Netice itibariyle yan yana yaşayan bu iki toplumunda adları ve işleyişleri farklı da olsa başlık parası uygulamaları sadece doğu toplumlarına ait bir uygulama olmayıp, yukarda belirttiğimiz gibi balkan toplumlarında da var olan bir uygulamadır.

Kaynakça

- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA), A.MKT.MVL, 25/17, 29/R /1266 (Hicrî); A.MKT.UM., 12/29, 23/Ca/1266 (Hicrî); A. MKT.UM, 12/40, 26/Ca/1266 (Hicrî)
- AKGÜNDÜZ, A., "Başlık", *DİA*, C.5, TDVY, İst. 1992, s. 131
- AVCI, C. "Rum", *DİA*, C. 35, TDVY, İst. 2008, s. 224-225
- BAĞLI, M. –A. Sever, "Tabulaştırılan/Tabulaşan Kurumun (Ailenin) Kurbanlıklar Edinme Pratiği" *Aile ve Toplum Dergisi*, Yıl 7, Cilt 2, Sayı 8, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Ankara 2005, s. 9-10
- BARTL, P., *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları*, Bedir Yayınları, İst. 1998,
- BOTTICINI, Maristella -Aloysius Siow, "Why Dowries ?" *American Economic Review*, Vol. 93(4), American Economic Association, Pittsburg 2003, s. 1385-1398.
- BREMER, Fredrika *Greece and The Greeks, Vol. I.*, London 1863.
- BURGESS, Thomas *Greeks in America an Account of Their Coming, Progress, Customs, Living and Aspirations with an Historical Introduction and The Stories of Some Famous American- Greeks*, Boston 1913, s.47.
- CHEKREZI, Constantine A. *Albania, Past And Present*, The Macmillan Company, New York 1919, S. 98-200
- DURHAM, M. Edith, *Albania and the Albanians: Selected Articles And Letters 1903-1944*, Ed: Bejtullah D. Destani, I.B.Tauris, 2005 s. 147
- _____, *High Albania and Its Customs in 1908*, Royal Antropological Institute of Great Britain and Ireland, London 1910, (Reprinted from the Journal of the Royal Anthropological institute, Vol, XL, July-December, 1910
- EKİNCİ, Ekrem Buğra "Hıristiyanlarda Eski Yunan'dan Kalan Bir Gelenek: İyi Drahoma İyi Koca", *Türkiye Gazetesi*, 11 Ağustos 2010.
- ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA "Bridewealth". *Encyclopædia Britannica Online*. Encyclopædia Britannica, 2011. Web. 17 Sep. 2011. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/79255/bridewealth>>.
- ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA, "Levirate" *Encyclopædia Britannica Online*. 2011. Web. 16 Aug. 2011. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/337979/levirate>>.
- FELTON, C. C., *Greece, Ancient and Modern, Vol. I.*, Boston 1869, 347-48;
- FERRIMAN, Z. Duckett *Home Life in Hellias Greece and Greeks*, Cornell University Library, 1891, s. 189
- FORTUNATO, Laura- Clare Holden, Ruth Mace, "From Bridewealth to Dowry? A Bayesian Estimation of Ancestral States of Marriage Transfers in Indo-European Groups" *Human Nature*, 17(4), Winter 2006, s. 355-376; J. P. Xenidas, *The Greeks in America*, Newyork 1992, s. 91-92
- GARNETT, Lucy M. J. *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitap, İstanbul 2009, s. 44-46.

- HERZFELD, Michael *Portrait of a Grek Imagination: An Ethnographic Biography of Andreas Nenedakis*, The University of Chicago Pres, Chicago 1997, s.145, 152.
- KERA, Gentiana - Enriketa Pandlejmoni, "Urban Household and Family in Twentieth Century East and South-East Europe" *The History of the Family*, Volume 13, Issue 2, Elsevier Inc 2008 August 2008, s. 126-137
- KÜLÇE, S., *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944
- LAIYOU, Sophia "Osmanlı Dünyasında Hıristiyan Kadınlar: Rum Cemaatinin Şer'iyeye Mahkemelerinde Açtığı Kişilerarası Davalar ve Aile Davaları (17. ve 18. Yüzyıllar)" *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları: Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, Der: Amila Buturoviç- İrvin Cemil Schick, Çev: Güliz Erginsoy, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İst. 2009
- LAMBIRI, J. D., "Dowry in Modern Greece: An Institution at the Crossroads Between Persistence and Decline" , *The Marriage Bargain Women and Dowries in European History* , Edt. Marion A. Kaplan, Publisher: Routledge (Jan 1 1985), s. 166.
- LECKY, W. E. H., *History of European Morals from Augustos to Charlemagne, Vol. II.*, New York 1870, 293; Z. Duckett Ferriman, *Home Life in Hellias Greece and Greeks*, Cornell University Library, 1891, s. 141.
- MAĞMUMİ, Ş., Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları, Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye, Yay. Cahit Kayra, İstanbul 2008, s.46-47.
- MEDBERY, R. B. *Memoir of Mrs. Sarah Emily York, Formely Miss S. E. Waldo Missionary in Greece*, Boston 1853, s. 365
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan yayınları, İst. 2000
- RENNELL R., *The Custom and Lore of Modern Greece*, London 1892, s.94, 100; Stanley Lane Poole, (ed), *Twenty Years' Residence Among The People Of Turkey: Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks, And Armenians by Consul's Doughter and Wife*, Harper& Brothers, New York 1878, s.8, 49.
- SAVAGE, C. A., *The Athenian Family A Legal and Sociological Study Based Chiefly on the Orators With Illustrations from Other Departments of Greek Literature*, Dissertstion submitted to the Board of University Studies of The Johns Hopkins University in conformity with the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, June 1903, s.19-21.
- SCHWANDNER, S. "Albanians", *Encyclopaedic Ethnography of Middle-East And Central Asia: A-I*, V. 1, Ed: R. Khanam, New Delhi 2005, s. 32-33
- SIEBERTZ, P., *Albanien und die Albanesen*, Vienna 1910, s. 144-147.
- SİNANİ, Shaban, "Berat (Belgırat) Şehri Şer'iyeye Sicil Defteri (Mahkeme Kayıt Defteri)- Arnavutluk Ve Doğu Bölgeleri İlişkileri Hakkında Ansiklopedik Bir Hazine" *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Yıl: 2005 Sayı: 33 çev: Anıla Polat, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş- ı Veli Araştırma Merkezi, Ank. 2005, s. 148-149
- TEZCAN, M., "İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, Ankara 1976, s. 415
- YOUNG, A., *Women Who Become Men: Albanian Sworn Virgins*. Oxford, UK: Berg, Oxford International Publishers Ltd. 2000.

ZHERKA, E., "Excluded from Power: Historical Gender Inequalities in Customary Law in Kosovo and Northern Albania", *Annual REECAS Northwest Conference*, April 16th, 2011, s.6